

K R O N I K A

Igor Gedrih

UTRINEK OB IZGUBI JOŽETA TISNIKARJA

Tako iznenada je prišlo. Smrt je pretrgala nit življenja in ustvarjanja dobremu človeku in pristnemu umetniku; postavila ga je v okvir, ki ga je sam nenehno zaznamoval v svojih slikah in risbah. Še ob zgledni razstavi za Tisnikarjevo sedemdesetletnico je stekla kratka beseda in obet za septembrsko ali oktobrsko srečanje, ko bo dovolj časa za pogovor in dobro voljo. Brez slutenj na hudo je smrt prehitela vse. Umetnika v svojem novem snovanju, prijatelje, ki jim je bila ljuba in prijazna Tisnikarjeva družba, v resnem in šaljivem, ob vsakdanjem pogovoru in ob zvokih njegove harmonike. In tiste, ki so dojeli njegovo slikarsko izpoved in jo znali osvojiti in ceniti: doumeti tega posebnega, svojskega umetnika. Če še zdaj lebdi v nas njegova živa podoba, bodo potlej zgovorno in trajno govorile njegove slikarske in risarske izpovedi.

Izpovedi, ki jih je globoko doživljal in znal izraziti v preprosti resnici osebnega dolgoletnega ustvarjanja skozi življenjske pretrese in izkušnje v vsej pretresljivosti in bolečini. V drami življenja, kjer se svet živih prepleta s svetom mrtvih. Kjer se trdi vsakdanjik prosekture veže s trpkimi izkušnjami osebnega življenja, tujega življenja, v zavezujočem spoznanju: vse živo je zapisano minevanju, vsakdo odigra svojo vlogo na odru življenja. Tako okolje, ki je zaznamovalo Tisnikarjev čustveni in miselni svet, je dobilo razpoznavno podobo v izvirnem ustvarjalnem zagonu. Tisnikarjeve slike niso všeč vsakomur, groza je povezana z bridko resničnostjo slikarske transformacije, da zavest smrti trka na gledalčevo občutljivost. Ga ne pusti neprizadetega. Ekspresivni izraz – naj gre za ljudi, živali, celo avtoportret – je ubran v izrazno dognano izpoved, doživetje in odraz sta prežeta z bolečino; črno – zamolklozelene dominirajoče barve še poudarjajo elegično občutje. Ranljivost človeka je neizmerna. Naj gre za prizorišča od secirnice z živimi in mrtvimi, za gostilniško razpoloženje ali delirij, za resni zazrti avtoportret, celo za trenutke veselja in pozabe. Maske karnevala so tudi maske ljudi, opozarjajo na

drugačnost in prikritost videza in resnice, a tudi sevajo željo po drugačnosti. Tudi tam, kjer se pojavlja množica, naj gre za sprevod, gostilniško ozračje ipd., vse razkriva nezatajljivo stisko, bojazen, bolečino. Kristus ni le znamenje večnega, znamenje tolažilne odrešitve, ampak tudi z nadihom grünenwaldovsko trpečega do zadnje preizkušnje. Tisnikarjeve slike in risbe spremljajo molk, neizgovorjene besede. Znano in neznano v prepletu življenjskega, tukaj in zdaj. V razsežnosti stalnega, večno prepletajočega. Strah – prikrit ali neprikrit – kot neljubi sopotnik življenjskih kriz, traum, halucinacij, nemoči, pa tudi na robu vinske opojenosti v pozabo, tudi živalski svet ima svoj simbolični in konkretni pomen. Metafizična komponenta je pri Tisnikarju v sosledju življenjskih pretresov kot skrivnost, nikoli do konca doumljenega življenjskega krogotoka v svojih vsakdanjih dramah in bolestih, s pridihom posmrtnosti. Medsebojna oddaljenost ljudi je lahko za trenutke in navidez povezujoča v prizadetosti, sprevodu, gostilniškem razpoloženju; na dnu vsakogar pa tiči individualna svojina osebe z njegovo samoto, osebno ujetost v lastne preokupacije. Človeško iskanje in razumevanje daje Tisnikarju globlji pomen, največ pa je zraslo iz lastne izkušnje kar je realiziralo v pretoku na slike, risbe. Tudi terapevtskega momenta ne kaže izločiti. Ljudje na Tisnikarjevih podobah so lahko različni, individualizirani, vendar pa ujeti v sorodno, če že kar ne isto notranje razpoloženje, prizadetost in podobno. Razumevanje za ranljivost človeka (tudi živali) je trajnica Tisnikarjeve palete, najsi skozi senzibilno osebno projekcijo doživetega ustvari slikarsko transformacijo v ekspresijo bistva. Lahko bi rekli s Cankarjevimi besedami: »Vse, kar odseva meglena beseda trpljenje, se je vzbudilo, je doživelo devetkratno življenje.«

Še vedno je pred mano njegova osebnost, značilno ljudska, brez ponarejenosti. Kadar človek tako lahko naveže stik z drugimi, ne more biti drugače, kot da gre za človeško odprtost, nenarejeno toplino, za žlahtno preprostost. Kjer beseda ostaja beseda in kjer stisk rok ne pomeni navade. Tisnikar je imel svojo kalvarijo v življenju, preživel jo je za ceno hudih preizkušenj, a je s pomočjo umetnosti uspel. Ob ljudeh, ki so mu stali ob strani, prav gotovo po človeški plati, pa z vero, da z ustvarjalno voljo zmore uresničiti najboljše v sebi – se dvigniti v umetniško izpoved. Tisnikar je uspel kot umetnik, ki so ga doma in na tujem spoznali kot samosvojega, izvirnega ustvarjalca, gre mu posebno mesto. Njegove harmonike ne bomo več slišali, njegova umetniška navzočnost pa ostaja dejanje, ki presega čas.

KRATEK ZAPIS O RAZSTAVI IVA MRŠNIKA

Razstava risb in grafik Iva Mršnika je potekala decembra v avli Pedagoške akademije. Prizorišče razstave je širokemu krogu malo poznano, ima umetno (neenakomerno) svetlobo, avla pa iz takih in drugačnih razlogov ni primerna za razstave, ali vsaj ne povsem zadovoljiva, saj rabi za različne namene. Kakor koli že, v danih pogojih prostora in svetlobe je umetnik s svojo postavitevijo risb in grafik naredil maksimalno, kar se da narediti. Likovno v likovnem.

Ivo Mršnik je eden redkih umetnikov, ki sorazmerno malokrat razstavlja, kar je povezano z njegovim upočasnjenim ritmom ustvarjanja, ali drugače povedano, kot da rabi čas nabiranja zamiselne dozorelosti, da potem v ustvarjalnem zagonu izbruhne nabrano energijo. Je tudi eden tistih, ki ne dela normirano, ne »štanca«, ne ustvarja po urniku in dnevnem tiru, le takrat, ko ustvarjalna energija zahteva realizacijo. Tudi z razstavami se ne sili v ospredje.

Decembrska razstava je bila pregledna, Ivo Mršnik je naredil zgleden izbor risb in grafik od svojih začetkov do tistega, kar je bilo vključeno v Moderni galeriji v okviru U3, pa do najnovejših del. Osnovno spoznanje je razvidno: Mršnik je umetnik, ki ga je prevzel človeški lik, posebej glava, v svoji spoznavnosti in nerazpoznavnosti, v psihološko prisotnem in privzdignjenim v nedoumljivo skrivnost človeške biti.

Dasi poznamo tudi njegova slikarska dela, pa sta grafika in risba postali preokupacija celega desetletja.

Obiskovalec razstave je zlahka sledil razvojnemu loku razstavljenih del. Priče s prepoznavnimi portreti, ki pa ne kažejo le verističnega fundamenta, že zgodaj je umetnik vnesel psihološko intonacijo. Vse bolj se odpira bistvu človeka, odtod prehod k anonimnemu, posplošenemu liku glave, nakar sledi fragmentarni, a izjemno poudarjeni del obraza. Že v teh upodobitvah zaznavamo izjemno energijo, ki seva z obrazov in je skoncentrirana nanje. Vitalistični energijski poudarek je pač prepoznavno značilen za Mršnika. V zadnji fazi njegovega ustvarjanja pa je redukcija obraza izginila, z vrtinčastimi in ostrimi zarisi je ostalo energijsko polje. Variacije tega so variacije in ne čiste ponovitve, dobro opazovanje nam odkrije tisto, kar bi lahko imenovali neizmerno, variabilno jedro energijskega pretoka. S tem je Mršnik (verjetno) dosegel skrajne možnosti takó koncipiranih grafik in risb.

Postavitev razstave je bila zgledna. Mršnikov občutek za možnosti, ki jih daje prostor, kakršen je, je izreden in razporeditev gradiva deluje kar najbolj učinkovito.

Pregledna razstava Iva Mršnika nagovarja gledalce z živim utripom izrazno svojske estetike, razvejanega v enem, ne glede na to, da je odsoten njegov slikarski delež. Žal za to pri-

ložnost ni bilo razstavnega kataloga, umetnik pač ni imel sponzorja in nima stricev. Še bolj žal, da razstava ni imela večjega odmeva, kar bi zaslужila. Verjetno je temu botroval razstavni prostor, ki to ni in se še ni uveljavil.

DROBEN ZAPIS O KNJIGI, KI BI ZASLUŽILA VEČ POZORNOSTI

Personalizem in odmevi na Slovenskem, založba 2000, Ljubljana 1998, uredil Peter Kovačič Peršin, opremil Julijan Miklavčič, 500 strani.

Najsi je možno govoriti o eksistencializmu v širšem pomenu, pa je umestno razločiti personalizem od tistega ateističnega eksistencializma, ki ga ponavadi literarno in filozofsko povezujemo z J. P. Sartrom in A. Camusom. Slednje je dobilo dokaj široke razlage, prikaze, esejistične podobe in razprave, medtem ko je personalizem ostal po vojni precej v ozadju – iz različnih razlogov. In vendar se pojavlja miselna podlaga personalizma pred drugo svetovno vojno okoli revije Dejanje. Za Edvarda Kocbeka je personalizem nepogrešljiva in razpoznavna miselnost. Tudi za Jožeta Udoviča, ki se je miselno-estetsko po vojni navezal tudi na Adorna. Seveda so še drugi književniki. V povojnih desetletjih je o personalizmu nastal nekaj premolk. Ne da bi se ne pojavil kak članek revialno, vendar je prizvok nezaželenosti pripomogel, da je prevladujoče

P.S.: Ivo Mršnik je eden redkih slovenskih umetnikov, ki mu je dunajska Albertina odkupila grafiki pred letoma in ju uvrstila v svojo zbirko. S sedanjo razstavo mu je Albertina odkupila veliko grafiko.

v ospredju tisto, kar sta v filozofskih spisih in književnih delih aktivirala J. P. Sartre in A. Camus. V petdesetih letih je precej podobno tudi drugod v Evropi.

Današnji čas je precej oddaljen od obojega, zato je tem bolj umestno, da se z distanco in pregledno analizo dokoplamo do objektivizacije miselnosti in etike, ki je izžarevala, vplivala na čas in razmere v svojem postulat. Tehtno besedilo na tem področju je prispeval kot urednik in pisec Peter Kovačič Peršin s Personalizmom in odmevih na Slovenskem. Knjiga je razdeljena na tri poglavja, kjer so zbrani prevodi in izvorni prispevki tujih in domačih poznavalcev personalizma. V poglavju Temeljna vprašanja personalistične filozofije gre za prevode znanih mislecev. Sledi Sodobna personalistična filozofija, kjer sodeluje niz domačih avtorjev, Edvard Kovač govori o sodobnem personalizmu in o Gabrielu Marcelu. Ko je bilo omenjeno, da je današnji čas precej oddaljen od obojega, to ne pomeni, da personalizma v današnji miselnosti ni mogoče zaslediti, kaže pa, da prevladu-

jeta M. Heidegger in Lacan. Med domačimi avtorji so prispevali Anton Trstenjak, Metka Cotič, Vili Stegu, Mladen A. Švarc, Andrej Ule, Marjan Strajnar, Jože Ramovš. Tretje poglavje govori o Personalizmu pri Slovencih. Peter Kovačič Peršin je študijsko prikazal Uveljavitev personalistične filozofije pri Slovencih. Naslanjajoč se na Edvarda Kocbeka je prispeval razglabljanje Za etično preobrazbo človeka. Jože Ramovš je podal Trstenjakov personalizem, Denis Poniž je analiziral Osebo v dramah Ivana Mraka, Edvard Kovač pa

je jedrnato osvetlil Personalizem Marjana Rožanca.

Knjiga Personalizem in odmevi na Slovenskem je antologija tekstov, ki v pregledni, študijski obliki osvetlijo miselnost in etiko personalizma ter odmevne refleksije na Slovenskem. Že zato, ker česa podobnega v tako zaokroženi vsebini (vsebinah) nismo imeli, je knjiga vredna vse pozornosti, predvsem pa zaradi narave temeljne naravnosti personalizma. Naj je komu ta miselnost po volji ali ne, najprej se je treba seznaniti z njo brez slehernega apriorizma.

ZBORNİK JANKA MESSNERJA

Janko Messner – Vsebina je oblika – Der Inhalt ist die Form, Zbornik Almanach, Simpozij o njegovi trojezičnosti literaturi na celovski univerzi 5./6. 1996, Klagenfurt – Celovec 1998.

Če bi se vprašali, kdo med sodobnimi koroškimi književniki je najbolj izstopajoč, poseben, bi zanesljivo naleteli na Janka Messnerja. Že od vsega začetka enfant terrible. Tako v javnih nastopih, politični orientaciji, literarnem delu, polemikah, ne nazadnje v boju za slovenske narodne pravice na Koroškem, čeprav v slednjem nikakor ni edini. Edinstven v svoji vehemenci, včasih nepredvidljivosti, ostrini nepopustljivega prepričanja, ne brez protislovnega momenta. Literarno direkten, preprost, vedoma enostaven, za širok krog. Posebej je treba poudariti Messnerjevo stalnico: angažiranost na

prvem mestu. Razmere na Koroškem ga (pri)silijo, da je izostril pero do jedke satire, neprizanesljivo do svojih rojakov, kot do tistih, ki jim krojijo koroški vsakdanjik. Hitro bi dobili vtis, da je aktualnost v njegovi projekciji pred literarnostjo kot ključni problem. Polemično priostrena vsebina izvora iz tukaj in zdaj, tudi v čisto leposlovnih delih, kot sta npr. črtica ali pa dramsko delo.

Petdesetletnica Messnerjevih knjižnih natisov in pisateljeva petin-sedemdeset letnica (1996) sta povod za njegovo mnogostransko osvetlitev na celovškem simpoziju. Zbornik, kakršen že je, nam ponuja del tega, kar je povezano z večstranskim delovanjem Janka Messnerja, nikakor pa ne strnjeno celoto – navsezadnje je pisatelj še dejaven.

Če obidemo kurtoazne čestitke, lahko preidemo k referatom, recenzijam kot središču raziskovalnega in

interpretativnega deleža zbornika. Uvodni akord Janeza Strutza O Messnerjevi liriki – gre za izbor pesmi iz leta 1996 – je komajda za recenzijsko ovojnico knjige, nikakor pa pesnika ne predstavi s širino v tisti specifikki, ki je določljiva, razlagalno opredeljiva in estetsko ovrednotena. Podobno povrhnjico najdemo tudi pri Florjanu Lipušu. Kot kritik ima svoj pogled Josip Vidmar ob Skurnih storijah. Zanimivo je pismo Alojza Rebule Janku Messnerju in pisemski odgovor slednjega. Prispevek Geralda Nitscheja ni preveden v slovenščino. Tehten prispevek je dal Bruno Hartman z očrtom o Messnerjevi dramatikki ter uvodoma ugotovil umetnikovo enosmernost in radikalnost. Tako v igri Pogovor v maternici koroške Slovenke, kot najbolj izraziti, tako tudi v zadnjem delu, Obračun (1991), z avtobiografskimi poudarki, seva iz teh in drugih del koroški splet socialnega, družbeno-narodnega stanja, tudi odzivi na trenutno situacijo. B. Hartman je podal strnjeno osvetlitev teh del, navedel tudi nagradi za televizijsko igro Vrnitev. Matjaž Kmecl je podal kratko študijo Janko Messner med poezijo in (politično) družbo (že prej je bila objavljena v Sodobnosti, št. 1, 1997). Uvodoma je naglasil najočitnejšo potezo Messnerjevega pisanja – domala obsedeno družbeno kritičnost, ob tem pa močno avtobiografsko zaljublje. Groteska pa je rezultat dogajajočega in prepleta karikiranih oseb. Esejistični delež pa se kaže skozi retoriko, ki priostrena kipi v neposred-

ni kritiki. Kmecl ugotavlja, da se pisatelj avtobiografski lirizem veže z racionalnim govorništvom, vztraja med literaturo in politično družbo kot protestnik. Boris Paternu je spregovoril o Messnerjevem koncu literarnega plesa, prvi natis je izšel v KL z nekoliko drugačnim naslovom. Zavedajoč se dvojne narave Messnerjevega pisanja, literarnega in neliterarnega, se je Paternu osredotočil na Badgasteinske protokole kot Messnerjeve izpovedi, ko pisatelj prvoosebno in neposredno izraža narodno ranljivost, ko se ne more (spričo razmer) iztrgati iz zavesti tesnobe in ogroženosti »in se prebiti v sproščeno in suvereno literarno imaginacijo«. Paternu ugotavlja, kako je pisatelj zase spoznal, da poezija (kot avtonomna, širše pojmovana umetnost) ni več mogoča, pač pa le angažirano, odprto, polemično pisanje, kar je odraz neodpravljenega kriznega stanja, razlogi za to pa niso zgolj osebni, ampak zlasti družbeni in zgodovinski. Revolta ostaja jedro Messnerjevega pisanja, Paternu navaja: »Iz položajev izločenosti skuje nov in svoj medij, ki je drugačen kot medij estetike.« Paternu je še opozoril na koroško dvojico – Perkonig in Messner kot izrazit antagonizem dveh literatov. O Grotesknem in fantastičnem v Messnerjevi prozi razglablja Franc Zadavec. Odbral je nekaj takih primerov, ki s svojo fantazijo omogočajo videnje stvarnega, grobo postavljenega problema v luči ironije in kritike, seveda skozi leče pisatelja. Jezikovno narečno in slo-

govno barvito avtor podkrepi lokalizacijo oseb in okolja dogajanja. Prispevek *Edvarda Trampuscha Messners dritte Sprache*, *Zum Tagebuch des Pokrznik Luka* žal ni preveden v slovenščino.

Silvija Borovnik se je lotila Humorja, ironije in groteske v delih Janka Messnerja. Tudi Borovnikova uvodoma spoznava Messnerjevo pisanje med literaturo in politiko, sorodno z drugimi ugotavlja, kako se v besedilih prepletajo prvine humorja, ironije in kritike, vse do groteske. Bolj kot drugi opozarja na Messnerjev »tretji jezik«, tj. na rabo koroškega (podjunskega) narečja. Občečloveška satira se hitro sprevrže v politično. Navaja tudi primerjavo med Messnerjem in Lipušem, ko prvi piše dnevno aktualne kritične črtice, drugi pa se je vedoma odmaknil od dnevne odmevnosti na račun umetniškega. Borovnikova pravi: »Ob prebiranju Messnerjevih Gorših storij se tako ne morem znebiti občutka, da je avtor zagrešil veliko napako s tem, da je v pričujočo knjigo stlačil tako svoje literarne kot tudi neliterarne zapise (polemike, odzive).« V svojih groteskah pisatelj ne ponuja rešitve, premislek prepusti bralcu, najsi so osebe odtujene, zgrožene ali drugače naravnane. Povzetek prispevka Borovnikove je preveden v nemščino. Jožef Strutz je naslovil svoj prispevek *Čvrsti ton in toposi*. O Messnerjevi poetiki upora. Strutz je postavil Messnerjevo pesniško zbirko *Nicaragua moja ljubljena* v središče njegovega ustvarjanja, kar pa

lahko ima še drugačno videnje, dasi so pesmi simptomatične za pesnika. V kratkem prikazu vnese niz primerjalnih asociacij, ne da pa širše razlage. Messnerjeve zgodbe ima za parable. Pomembno mesto pripisuje Messnerjevi Baladi o pogrebu Herr von Puksa (1980.), značilno za politično in duhovno situacijo Avstrije od 1955. dalje. Škoda pa je, da J. Strutz bolj površinsko obravnava odbrane primere, ko je očitno zmožen tudi za poglobljene analize. Ni pa jasno, zakaj ima nemški del istega naslova in vsebine dvojice Messnerjevih pesmi (dvojezično), česar pri Strutzovem slovenskem delu ne najdemo. Prispevka Petra Gstettnerja in Kausa Ottomeyerja žal nista prevedena v slovenščino, niti nimata slovenskega povzetka.

Take nedoslednosti, da so nekateri prispevki prevedeni, drugi ne, sledijo tudi v Dokumentaciji. Zgolj za primer omenimo Joseja Strutza *Ein ungeörte Skandal des ORF* – ob filmski nagradi Zlata Praga za Messnerja. Kdo ve, zakaj se je na tem mestu znašla Messnerjeva pesem v petih jezikih *Monolog z Goethejem*. Med pismi in dopisovanji je potrebno navesti *Dopisovanje Franceta Piernika* z avtorjem Skurnih storij, kjer pridejo v ospredje nekatera malo znana ali celo neznana dejstva. Dokumentarno polemični značaj ima Messnerjeva reakcija na Pirjevčevo sofistiko, s preiščljeno izkustvenega vidika. Najobsežnejše pismo, pa tudi besedilo v zborniku je podal Ciril Kovač. V Zakasnelem pismu ob sim-

poziju o Messnerjevi trijezični literaturi se navezuje na knjigo Zasramovanci ... združite se, ki jo je esejistično obdelal, a esej ni bil objavljen. Ciril Kovač je ob Messnerjevi knjigi navedel niz ugotovitev in se oddaljil od neposredne obravnave Messnerjevega besedila, želeč širše, s svojimi pogledi osvetliti literarno in kritično stanje, in je vnesel oster polemičen ton. Tu je še več drugih pisemskih, pesemskih prispevkov, dosti tega je dokumentarne narave.

Messnerjev zbornik s svojimi najboljšimi prispevki poda poglobljeno specifikano raznorodnega pisanja pisatelja, navedene so tudi tehtne ugotovitve. Ne dobimo pa celovitejšje, strnjene podobe o literarnem in neliterarnem delovanju Janka Messnerja, dasi so parcialne analize v svojem obsegu in namenu tehten

prispevek, lahko osnova za širšo zaokroženo razpravo. Ureditev zbornika nikakor ni zadovoljiva. Potrebno bi bilo dosledno upoštevati, da so potrebni celotni prevodi posameznih prispevkov iz nemščine v slovenščino in obratno, ali pa vsaj poskrbeti za povzetek v drugem jeziku, kjer so zgoščene bistvene ugotovitve. Seznamu Messnerjevih del bi morala slediti bibliografija o njegovih delih oziroma odmevih nanje. Ne glede na pomanjkljivosti, na različno težo prispevkov, pa bo tisti, ki želi zvedeti kaj več o Messnerjevemu pisanju in delovanju, našel kar dovolj upoštevavanja vrednega gradiva. Besedila dopolnjujejo številne fotografije in reprodukcije tiska. Zbornik sta izdala v Celovcu Janez Strutz in Jozef Strutz-Rosenzopf.